

Олександра ГРУШИНСЬКА

**ЕКСПЕРИМЕНТ СТЕНЛІ МІЛГРЕМА
(ДО 30 РІЧНИЦІ СМЕРТІ)**

Видатний експериментатор, соціальний психолог, один з найвпливовіших психологів ХХ століття — Стенлі Мілгрем, народився в Нью-Йорку 1933 року, в сім'ї вихідців зі Східної Європи. Після закінчення школи навчався у Квінс-коледжі, спочатку планував стати політологом, але в процесі навчання усвідомив, що його цікавлять питання соціальної психології. Мілгрем мріяв навчатись у Гарварді, куди йому вдалось вступити з другого разу, після проходження додаткових курсів у трьох Нью-Йоркських університетах протягом лише одного літа. Велику роль та визначальний вплив на його професійну долю справили такі вчені як, Соломон Аш та Гордон Олпорт — куратор дисертаційної роботи, яку Мілгрем захистив 1960 року. Цього ж року отримав ступінь доктора філософії у Гарварді.

Мілгрем знаменитий своїм експериментом „підпорядкування авторитету“ і вивченням феномену „маленького світу“ (експериментальне пояснення „правила шести рукошестиків“). Його експерименти змушують кожного замислитись над природою людської поведінки. Він був одним з небагатьох психологів, висновки якого базувались виключно на дослідженнях та фактах.

Основна суть серії експериментів, які провів Стенлі Мілгрем, це показати готовність учасників підкорятись „керівнику“ і виконувати накази, навіть якщо їхня совість протестує. Вперше він описав свої дослідження у 1963 році в статті опублікованій в журналі *Journal of Abnormal and Social Psychology*, а пізніше глибше обдумав висновки в книзі *Obedience to Authority: An Experimental View*.

Експерименти психолог розпочав у липні 1961 року, три місяці після того як почався процес над нацистським військовим злочинцем Адоль-

фом Ейхманом в Єрусалимі. Цей експеримент був задуманий для того, щоб дати відповідь на питання: „Чи міг Ейхман і мільйони його спільників причетних до Голокосту просто виконувати наказ? Чи можемо ми їх всіх називати спільниками? Чому люди здатні діяти жорстоко щодо інших?“ Він дійшов до висновку, що здатність до підпорядкованості — глибоко визначальна тенденція людської поведінки, її дія може звести нанівець здатність діяти відповідно до моральних норм та знівелювати співчуття до інших людей.

Один з основних експериментів „підпорядкування: дослідження поведінки“, завдяки якому Мілгрем отримав світову славу серед науковців, мав на меті з'ясувати: яка міра „слухняності“ властива людині, коли на неї впливають авторитетні особи і наказують діяти всупереч власним моральним принципам, скільки страждань готові завдати одні люди іншим, зовсім невинним, коли такі дії належать до їхніх обов'язків, та до якої міри підпорядкування звично схилиються люди під тиском авторитетної особи.

Експеримент виглядав наступним чином: Мілгрем сконструював генератор електричного струму, досить жахливого вигляду, з тридцятьма важелями-перемикачами. Кожен важіль був позначений ярликом (від 30 до 450 вольт), а перемикачі з написами: „слабкий електричний удар“, „удар середньої сили“, „небезпечно:потужніший удар“.

Для проходження експерименту, була відібрана група осіб від 20 до 50 років, різних професій та з соціальних груп. Всього в експерименті приймало участь 40 людей, які були запрошені до участі в оплачуваному дослідженні через оголошення в газеті або поштою. За участь в експерименті платили 4,5 долара. Усіх учасників напередодні експерименту повідомили, що вони отримують оплату незалежно від того, якою буде їхня поведінка в експерименті. В дослідженні також брали участь двоє „підставних“ акторів. Один з них виконував роль експериментатора, інший виконував роль досліджуваного.

Отож, справжньому учаснику, коли той потрапляв до лабораторії, повідомляли „легенду“: він бере участь у дослідженні впливу покарання за процес навчання. Потім йому та учаснику-актору надавали можливість жеребкуванням визначити свою роль у дослідженні („учень“ чи „вчитель“). Звісно справжній досліджуваний завжди ставав „вчителем“, а підставний — „учнем“. „Учня“ відводили в іншу кімнату прив'язували ременями до стільця і під'єднювали до електродів приєднаних до генератора струму в кімнаті, де знаходився „вчитель“. При цьому пояснювали, що використовується спеціальна паста, яка проводить електричний струм та дозволяє уникнути опіків та пухирів на шкірі. „Учень“ та „вчитель“ не бачили один одного, але могли розмовляти між собою.

Руки „учня“ були фіксовані таким чином, щоб він міг дістати до чотирьох кнопок, маркованих відповідно abcd, на які треба натискати при відповіді на запитання „вчителя“. В подальшому „учитель“ отримав наступні інструкції від експериментатора: він задає питання „учневі“ при неправильних відповідях „вчитель“ повинен карати „учня“ кожного разу, при кожній неправильній відповіді рівень струму на генераторі необхідно підвищувати. Експеримент був так організований, що учасники не могли здогадатись про те, що ніяких „покарань“ насправді ніхто не отримує.

Кожного разу при збільшенні сили струму, „вчитель“ чув крики від болю „учня“, які були записані заздалегідь. Після низки збільшень сили струму, актор починав стукати в стіну, яка відділяє його від піддослідного. Після декількох ударів об стіну актор скаржився на біль в серці, після чого припиняв відповідати на запитання.

На даному етапі, багато людей заявляло про своє бажання припинити експеримент і перевірити стан „учня“. Деякі піддослідні зупинилися на 135 вольт і починали сумніватися в доцільності експерименту. Більшість продовжувала, переконані, що вони не будуть нести відповідальності. Кілька піддослідних, коли чули крики болю „учня“, почали нервово сміятися або виявляти інші ознаки крайнього стресу.

Якщо в певний час піддослідний висловлював бажання зупинити больові покарання, то експериментатор відповідав наступними фразами в такій послідовності: будь ласка, продовжуйте; для експерименту необхідно, щоб ви продовжували; абсолютно необхідно, щоб ви продовжували; у вас немає іншого вибору, ви повинні продовжувати.

Якщо піддослідний хотів зупинитися навіть після четвертої фрази, експеримент не припинявся. В іншому випадку, експеримент припинявся, коли піддослідний давав максимальний (450-вольтовий) шок „учню“ три рази поспіль.

Мірою підпорядкування вважали рівень напруги, за якою учасник відмовлявся продовжувати експеримент. Оскільки на генераторі було 30 перемикачів, кожен досліджуваний міг отримати від 1 до 30 балів. Учасників, які доходили до найвищого рівня напруги вважали „покірними“, тих, які відмовлялись від участі у дослідженні на найвищих рівнях напруги — „непокірними“.

Результати даного дослідження були шокуючими. Усі досліджувані дійшли до позначки 300 вольт, на цьому етапі „учень“ бив у стіну, благав його відпустити, а потім замовкав і не давав жодної відповіді. І лише незначна частина досліджуваних відмовилась від продовження експерименту на даному етапі, інші пройшли всю шкалу до максимуму (26 з 40 учасників).

Усі учасники були в стані сильного стресу, хвилювались за стан „учня“, проявляли неприязнь до експериментатора, коли „учень“ замовкав досліджувані були надзвичайно схвильовані, та все ж підкорялись і продовжували експеримент.

Експеримент засвідчив, що досліджувані не чинили опору „головному“ дослідникові, який був одягнений в білий халат і вимагав завдавати страждань. Дослідження продемонструвало таку властивість поведінки, як підпорядкованість авторитету, та її глибоку укоріненість у людській природі. Учасники виконували наказ експериментатора, хоча переживали дискомфорт і моральний внутрішній конфлікт.

Даний експеримент призвів до масових дискусій та суперечок у наукових колах. Одні вчені запевняли, що результати експерименту є недостовірними, оскільки учасники перебували під впливом Йельського університету, на території якого проводили дослідження, що всі учасники були чоловіками, а чоловіки є більш агресивними, що досліджувані не усвідомлювали реального болю від удару електричного струму, що в експерименті брали участь люди схильні до садизму.

Мілгрем бажав довести, що його експеримент є достовірним. Він ретельно перевіряв усі гіпотези під час додаткових досліджень і з'ясував, що незалежно від статі, від місця проведення результати експерименту суттєво не змінювались. В інших дослідженнях перед початком дослідження учасник отримував незначної сили удар електричного струму, щоб усвідомити який біль завдається „учню“, це також не вплинуло на результат дослідження.

Єдине що призвело до зміни результату дослідження, це коли експериментатор виходив з кімнати і надавав вказівки щодо ходу експерименту по телефону, у цих випадках „слухняність“ ставала меншою, лише 20% „вчителів“ продовжували експеримент.

Мілгрем так пояснив результати свого дослідження: у свідомості людини глибоко укорінена необхідність підпорядковуватись авторитетам. Визначальну роль відіграла неспроможність досліджуваних відкрито протистояти „керівнику“. Мілгрем говорив, що очевидним є те, якби дослідник дозволив зупинити експеримент, то учасники це зразу виконали б. Вони не прагнули виконувати завдання, бачили страждання жертви, і були збентежені. Вони просили експериментатора зупинити дослідження, але коли не отримували дозволу, тому продовжували натискати на кнопку. Досліджувані висловлювали протест, були спітнілі, просили звільнити жертву, хапались за голову, кусали губи, дехто нервово сміявся, але продовжували завдавати болю незнайомим їм людям.

З осені 1960 року 27-річний асистент професора Мілгрема почав проводити свої знамениті експерименти в підвальній лабораторії Єль-

ського університету (Linsly — Chittenden Hall). Через 15 років, в 1975 р., на конференції Американської Психологічної Асоціації (АПА) в Чикаго Дональд Кемпбелл публічно погодився з твердженням Музафера Шерифа : „На мою думку, Єльські експерименти Стенлі Мілгрема з вивчення покірності владі — найглибший внесок у людське знання, зроблений коли-небудь соціальною психологією, якщо не, всією психологією взагалі“. Експеримент Мілгрема, мабуть, останній психологічний експеримент, який так істотно вплинув на психологію та суспільну думку. Минуло вже понад 50 років однак він завжди викликає зацікавлення та справляє велике враження на тих, хто знайомиться з ним уперше.

Чому ХХ-те сторіччя було, безумовно, найбільш смертоносним в історії людства (більш ніж 100 мільйонів цивільних осіб, убитих у війнах і під час геноцидів)? Ключ до відповіді на це питання, на думку Мілгрема, можливо, криється не стільки в людській агресії або навіть емоціях, скільки в нашій здатності підпорядкувати свою волю особам, наділеним офіційною (законною) владою. У багатьох лабораторіях інших країн, як і в лабораторії самого Мілгрема, показано, що навіть добрі люди проявляли жорстокість щодо інших.

Сьогодні, 30 років після смерті Стенлі Мілгрема (1933—1984), він вважається у всьому світі найбільшим дослідником, автором класичних експериментів „підпорядкованості“, вивчення яких сьогодні обов’язкове для кожного початківця студента-психолога. В 2008 році Том Бласс видав біографічну книгу „Чоловік який шокував світ: життя і творчість Стенлі Мілгрема“.

Висновки експерименту Стенлі Мілгрема не позбавлені значення і в сьогоденні України. Кожний військовий переконаний, що він повинен виконувати злочинний наказ безпосереднього зверхника, а не приписи статей Конституції. Згідно думки відомого вченого, лікаря, професора Володимира Войтенка „завжди центровими є Диктатор і Охоронець; біля них одержують свою пайку Правник і Бухгалтер... кліка — це нелегалізована мафія. Головний охоронець почув команду „фас!“ і спустив її вниз, а безкарність і тупа жорстокість перевела карателів у стан „постійного свята“, яке завдало непоправного горя тисячам українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтенко В. Карателі / В. Войтенко// Слово просвіти.— 2014.— Ч. 8 (748).— С. 12.
2. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Д. Кэмпбелл // СПб.: Социально-психологический центр, 1996.
3. Копець Л. Класичні експерименти в психології / Л. Копець // Київ. Видавничий дім. Києво-Могилянська академія, 2010.— с. 201—212.
4. Мілгрем С. Експеримент в соціальної психології / С. Мілгрем // СПб.: Питер, 2000.
5. <http://socioline.ru/pages/eksperiment-milgrema-redkij-film-obedience-povinoenie> (фільм про експеримент)